

TRAGOVI STAROIRANSKE FILOZOFIJE KOD HRVATA

O DVOJNO-PETORNOM SISTEMU NAZIVA 7 DANA U TJEDNU I 12 MJESECI U GODINI

Hrvatsko narodno ime »Hrvat«, »Horvat«, vodi nas u stari Iran.¹ Ono objavljuje, da su prvobitni Hrvati pripadali ne slavenskoj nego staroj iranskoj skupini naroda, koja je doduše od svih indoevropskih ograna jezicno, — a djelomično i prostorno — bila najbliže Slavenima, ali od njih mnogo starija, razširenija i u svakom pogledu naprednija. U sadanju domovinu došli su Hrvati dugim putem i postepenim seobama iz stare iztočne Perzije, preko sibirsko-ukrajinske stepe i preko porječja srednjeevropskih rieka Visle, Morave i Mure. Pet prvih vjekova prije Krista imade im obilje tragova u perzijskoj satrapiji ili saveznoj kraljevini Harahvati-Horohvat; na prelomu drugog i trećeg stoljeća posl. Krista nalazi se jedna iransko-hrvatska narodna skupina već na riei Donu, a sredinom petoga stoljeća, nakon sloma Atilinog hunskog carstva, nastala je u srednjoj Evropi jaka iransko-slavenska država pod vodstvom Horohvata-Hrvata. To je bila Velika ili Biela Hrvatska.² Ona je postojala do X. stoljeća, kad se konačno na Karpatima i Sudetima prelomila na dvie nove slavenske države, češko-moravsku i poljsku, u kojima se pomalo posve zatrla hrvatsko ime. Iz te Biele ili Zapadne Hrvatske krenuo je u VII. vjeku jedan dio iransko-slavenskih Hrvata na jug od Dunava i na području bivših rimskih provincija Norika, Panonije, Dalmacije, a djelomično i Ilirika, osnovao više država. Na tom novom hrvatskom životnom prostoru jednako je kao i na onom sjeverno od Dunava podpuno prevladao slavenski jezik i s vremenom se posve zaboravilo, da prvotni pravi Hrvati zapravo nisu bili Slaveni.³ Ipak je i na području negdašnje sjeverne Velike Hrvatske i u svim negdašnjim hrvatskim zemljama južno od Dunava ostalo mnogo staroiranskih tragova, koje

¹ Vidi »Život« XXIII (1942), br. 1; str. 3—20.

² O Velikoj ili Bieloj Hrvatskoj vidi: L. Hauptmann, Dolazak Hrvata. Zbornik Kralja Tomislava. Zagreb 1925, 86—127. ili Dr. Ml. Lorković, Narod i zemlja Hrvata. Zagreb 1939; 4 i dalje.

³ Iranski su se Hrvati poslavenili s više razloga. Najvažnija su, čini se, dva: 1. Od II. st. posl. Krista rasla je moć altajsko-turanskih naroda, koji su (kao n. pr. Huni!) postepeno zavladaali sibirskom i južno-ruskom stepom. te srednje-evropskim Irancima onemogućili vezu sa starom domovinom i na-

najnovije poviestno iztraživanje čudeći se otkriva. Imade ih više nego li se moglo i naslućivati. Najbrojniji su dakako na području, gdje se do dana današnjega sačuvalo i hrvatsko ime i državnost i uobće punoća narodne samobitnosti. »U stari Iran vodi, kako je bilo rečeno u prijašnjem broju »Života« (str. 17), i starohrvatska umjetnost, vjerski običaji, banovi sa županima i gospodarima. slavno hrvatsko konjaničtvo, dugi i kratki mačevi Kninskog muzeja, stara hrvatska plemenska organizacija sa sedam rodova, mnoštvo imena osoba, mjesta i rieka, nazivi dana u tjednu i mjeseci u godini i t. d.«

U ovoj razpravici kanimo se napose osvrnuti na hrvatsko brojenje i nazivanje dana u tjednu i na imena 12 mjeseci, te pokazati, kako se u njima savršeno odrazuje stari iranski dvojnopetorni filozofski sustav. Ti primjeri, potvrđeni nekim drugim pojavama, koje su s njima u vezi, očevidno dokazuju, da su stari Hrvati slavenski govorili, a iranski mislili. Da se o tom uvjerimo, upoznajmo najprije glavne zasade staroiranskog filozofskog sustava i nazora o svietu, te ih onda primienimo na slične pojave kod starih Hrvata.

I. STAROIRANSKI FILOZOFSKI SUSTAV

1. Švicarski orientalist Leopold de Saussure napisao je između g. 1920—1924 u parizkom časopisu *Journal asiatique* nekoliko razprava o prastarom kinezkom i iranskom kozmološkom sistemu.¹ Pokazao je, da su stari Kinezi i stari Iranci imali jednako mišljenje o svietu i jednako tumačenje prirodnih pojava na zemlji i na nebeskom svodu, samo su ga izražavali jedni i drugi na način sebi svojstven. Neke najosnovnije filozofsko-teološke zasade po svoj prilici potječu još od prastare sumerske mezopotamske kulture, te su negdje u IV. mileniju prije Krista preko iranske visoravni prešle na iztok čak u Kinu i prema jugu u Indiju. No na toj zajedničkoj osnovi razvila se u trećem mileniju prije Krista u Kini kineska filozofija, u drugom mileniju u Indiji ario-indijska, a u prvom među iranskim narodima i plemenima iranska filozofija i religija. Indijska je de Saussureu slabo poznata, a kineska nas manje zanima. Ovdje ćemo ukratko razložiti glavna načela staroiranske filozofije, u koliko nam njihovo poznavanje otkriva starohrvatski način mišljenja i razjašnjuje brojenje i na-

rodno osvježivanj novim iranskim prilivom. — 2. I prvotni Hrvati uzimali su poput drugih Iranaca po više žena, a te su bile većinom Slavenke i tako je u obiteljima prevladao slavenski jezik. Taj je za Hrvate doista materinski jezik. Još Petar Krešimir sebe zove kraljem Hrvata, a jezik, kojim su govorili, ne hrvatskim nego slavenskim.

¹ de Saussure Léopold, Le cycle des douze animaux et le symbolisme cosmologiques des Chinois. Journ. Asiatique, XI série, t. XV. Paris 1920, 55-88. — Origine chinoise de la cosmologie iraniennne. J. As., XI série t. XX (1922), 302—306. — Le système cosmologique sino-iranien. J. As. t. CCII (1923), 235-297). — L'origine des noms de mer Rouge, mer Noire et mer Blanche. Le Globe, LXIII. Genève 1924; 23 ss. — La série septénaire cosmologique et planétaire. J. As. t. CCIV (1924), 333—370.

zivanje dana u tjednu, imena mjeseci, te simbolizam boja i broja sedam kod starih Hrvata.

2. Osnovno i najznačajnije načelo te prastare filozofije jest pojam o nepomičnom središtu, oko kojega pod utjecajem dvaju oprečnih prauzroka u kružnom zbivanju izmjenično nastaju četiri osnovne oprečne promjene: dvie skrajnje, a dvie prelazne. Sve se dakle zbivanje u svijetu svodi na brojčanu formulu: $1 + 2 + 4$, odnosno: $2 + 5 = 7$. Sistem je bino-kvintaran, dvojno-pertorni. Na sve, što postoji i što se mienja, gledali su stari Iranci po toj shemi: $2 + 5$. Broj 7 bio je kao neki simbol obćenitosti i cjelokupnosti. A kako su došli do takova shvaćanja i načina mišljenja?

3. Promatrajući sebe i svijet oko sebe čovjek je od vjeka kada zapažao oprečni dualizam između sebe i svoje okoline, između zemlje i vidljivog neba, između sunca i mjeseca te raznih miena u prirodi, koje nastaju pod njihovim utjecajem. Nije mu bilo teško spoznati, da on, kad mirno stoji, postaje nekim središtem, te jedan dio vidljivih predmeta imade pred sobom, drugi za sobom, treći s desna, a četvrti s lijeva. A to su prvi osnovi petornog sustava. Pažljivije promatranje sunca i mjeseca učilo ga, da u vezi s njihovim gibanjem na nebeskom svodu nastaju na zemlji naizmjenice oprečne prirodne pojave: dan i noć, svjetlo i tama, toplina i studen, suhota i vlaga i t. d. Vidio je, da se te pojave mienjaju prema tome, kako sunce i mjesec mienjaju sebe i svoj oprečni položaj na svodu nebeskom; da nisu iste, kad sunce izlazi i kad zapada, kad je luk njegova putovanja po svodu nebeskom najviši i kad je najniži. To su svi ljudi, odkako su se na zemlji pojavili, uvijek doživljavali i zapažali, kako doživljavaju i zapažaju i današnji naraštaji. Ali se nisu svi jednako zanimali za te pojave niti su svi mogli prozreti njihove tajne. Baš kako je i danas! Ničijem n. pr. opažanju ne izmiče istina, da »sunce žarko sieda, naskoro će sjest; stalna na tom svijetu samo miena jest«. Svi to znadu, pa ipak nitko nije to tako liepo izrekao kao Preradović niti tako spretno primienio na jedan posebni slučaj kao on. Slično se događalo i s promatranjem prirodnih pojava. Istom kod najkulturnijih starih naroda našlo se dosta filozofski nadarenih pojedinaca, koji su iz empirijskih opažanja tuđih i vlastitih izveli teoretske zaključke, ustanovili neke prirodne zakone i formulirali osnovna filozofska načela. Tako su u staroj kulturnoj Aziji nastali razni zanimljivi kozmološki, astronomski, kozmogonijski i etički sistemi. Orientalistika već od prošlog stoljeća sve uspješnije otkriva odlomke toga zaboravljenog prastarog znanja, iznalazi veze između pojedinih sustava i njihov utjecaj na kasniju grčko-latinsku klasičnu uljudbu. Neki od tih prastarih znanstvenih sustava imadu u svojoj jednostavnosti i po koju oznaku grandioznosti. Tako je i iranski na čast nekadanjim Irancima. I oni su poput svojih starijih iztočnih susjeda Kineza sav vidljivi i nevidljivi svijet prosuđivali po

dvojno-petornom filozofskom sistému. I za njih je njihova domovina bila kao neko »carstvo sredine«, iz kojega su na sve drugo gledali kao na četiri strane svijeta, koje im treba po mogućnosti podvrgnuti. I za njih je polarna zvijezda bila središte nebeskog svoda, prema kojem su se i na obzorju određivale četiri strane svijeta. I oni su u pozadini svega zbivanja u prirodi i ljudskoj zajednici zapažali djelovanje dvaju antitetičnih prauzroka, samo su, čini se, jače od drugih azijskih filozofija naglašivali taj oprečni dualizam i njegovo kružno djelovanje i ponavljanje. Taj su dvojno-petorni sistem, prilagođen svome shvaćanju i izražen na svoj posebni način, dosljedno primjenjivali kod tumačenja i sistematiziranja svih pojava i miena u vidljivom i nevidljivom svijetu. *Sunce i mjesec bili su im simboli, a djelomično i izvršni organi, dvaju oprečnih prauzroka: sunce jakog, svetlog, dobrog, stvaralačkog i t. d., a mjesec slabog, tamnog, zlog, rušilačkog i t. d. Sunce i mjesec prouzročuju svojim gibanjem i djelovanjem kružno izmjenično zbivanje dana i noći sa 4 opreke: jutro, podne, večer i ponoć; dvie skrajnje: podne i ponoć i dvie prelazne: jutro i večer. Mjesec sam, u kružnom zbivanju, prolazi kroz 4 oprečne miene: mlad mjesec, prva četvrt, uštap, druga četvrt, a svaka traje oko 7 dana. Sunce svojim (prividnim) gibanjem prouzročuje u roku od 12 mjeseci u kružnom zbivanju 4 oprečne godišnje dobi: proljeće, ljeto, jesen i zimu; dva skrajna: ljeto i zimu i dva prelazna: proljeće, jesen. Svuda dakle dvojnost i petornost: 2 + 5, odnosno: 2 + 2 + 1 (sredina) + 2 = 7.*

4. I Iranci su poput Kineza kao sastavne dielove tjelesa poznavali *pet osnovnih elemenata*: zemlju, vodu, drvo, kovinu, vatru. Ta su počela po njihovu sudu pod utjecajem dvaju oprečnih prauzroka u raznim kombinacijama i prolazeći u kružnom zbivanju 4 osnovne oprečne miene tvorila sastavni dio svega, što je stvarno. Ništeći se međusobno omogućuju život svemu. Zemlja je središnje počelo. Nju ništi i od nje žive drvo odnosno sve bilje. Drvo ništi kovina, t. j. nož, srp ili sjekira. Kovinu tali vatra. Vatru gasi voda. Vodu upija zemlja. U kružnom dakle zbivanju sve materialne miene počinju od zemlje i u njoj svršavaju.

5. Da bude tumačenje svih pojava pomoću tih elemenata lakše, označivali su ih sa *5 boja*, koje su onda u vezi sa simbolima dvaju antitetičnih prauzroka, suncem i mjesecom, upotrebljavali kao simbole dvojno-petornog sistema. *Središnja boja je žuta*, — po boji zemlje. Dvie skrajne su: *crvena*, — boja vatre i *tamna. odnosno crna*, — po boji vode. Dvie posredne i prelazne su: *zelena*, — boja drveta (ili plava, — boja svoda nebeskog) i *biela*, — svjetlucava boja kovine, n. pr. srebra ili sjekire. Tim su dakle bojama označivali sve četiri oprečne miene, koje su se pod izmjeničnim utjecajem oprečnih prauzroka oko nepomičnog središta periodično izmjenjivale. *Žuta boja je boja središta: zemlje, polarne zvijezde, vrhovnog božanstva na nebu, cara na zemlji i t. d. Zelena boja (kadkada i plava) označuje početnu fazu kod svakog*

zbivanja, a osobito: jutro, iztok sunca, proljeće. *Crvena* boja označuje jaku skrajnost: podne, jug, ljeto. *Biela* boja je znak slabe prelazne faze: večer, zapad sunca, jesen i t. d. *Tamna ili crna* boja označuje slabu skrajnost: ponoć, sjever, zimu, uobće sve, što je u kakovoj vezi s vodom, vlagom i tamom bilo materialnom bilo duhovnom.

6. Jasno je, da su ta svoja filozofska shvaćanja primienili i na zvijezde, napose na *sunce*, *mjesec* i *pet planeta*, što su ih oni prostim okom mogli upoznati, a koje mi danas nazivamo jupiter, mars, venera, merkur i saturn. Sunce i mjesec su bez daljnega bili indentificirani s dva oprečna prauzroka, a planete su označili sa 5 osnovnih boja, imajući u vidu ili njihovo svjetlo ili gibanje ili jedno i drugo. *Saturn* imade žučkasto svjetlo i tako se duго i sporo pomiče svojom putanjom kao da bi bio nepomičan. Njega dakle uzeše za *središte* i označiše ga žutom bojom. S raznih više manje arbitrarnih stanovišta *jupiter* bi stavljen u vezu sa zelenom bojom i simbol je jutra, iztoka i proljeća; *mars* je crven kao vatra i krv, a simbol je podneva, juга i ljeta; *venera* je biela i znači večer, zapad i jesen, *merkur* je taman i označuje ponoć, sjever i zimu.

7. I *životinjski sviet* su također promatrali i klasificirali po načelima dvojno-petornog sustava. Antitetični dualizam je i onako kod svega, što živi na zemlji, očevidan, naime muški i ženski spol. A i po svojstvima i funkcijama dadu se pojedine životinje svrstati u koju od pet kategorija. Tako je n. pr. kod Iranaca *pietao* bio simbol jutra, jupitera, iztoka, jer je bio vjesnik sunca, dana, sreće itd. Vatreni *konj* bio je simbol podneva, marsa, rata, krvi i t. d. *Pas*, koji započinje službu večerom, simbol je večera, venere, staračke slabosti i t. d. Flegmatični *vol*, opozicija konja, označivao je ponoć, merkura, mirno doba i t. d.

8. Najvažniji rezultat otkrića dvojno-petornog sistema i njegova primjenjivanja na sve prirodne pojave očitovao se na *području vjere i morala*. Pomoću toga sistema mogli su ljudi dobre volje kod starih kulturnih naroda doći do jasne spoznaje jednoga Boga i njegovih glavnih svojstava. A i dolazili su. Tražeći zadnji uzrok svega i ispoređujući među sobom pojedine faktore dvojno-petornog sustava, došli su do zaključka, da je najvažnije *središte*. Ono je izvor svega, što postoji, dakle — Bog. Iz toga prvog i najvišeg prauzroka potekoše dva oprečna principa, koji prouzrokuju četiri osnovne oprečne miene i kroz njih sve gibanje, sav život na zemlji: 1 + 2 + 4! Dakako, da ta vjerska spoznaja najvišeg Bića, od kojega potječe sviet, nije bila kod svih jednaka. Radi pokvarenosti i neukosti kod većine je prevladavalo mnogobožtvo. Kod Iranaca je nastojao Zaratustra provesti reformu. On je snažno naglasio, da je Bog samo jedan, t. j. Ahura Mazda (Ormazd, Gospod premudri), a sva druga božanstva su daeve, deve, demoni. Ahura Mazda je stvorio sviet i sav red u njemu (Aša), upravlja njime i uzdržava ga. Proti njemu i njegovu djelu se bori Ahriman,

zao duh, ali on ipak ne će prevladati. Uz »Premudrog Gospoda Ahura Mazdu bilo je 6 »bezsmrtnih Svetih« (Ameša Spentas), s kojima je zajedno on kao »Sveti Duh« (Spenta Mainyu) sačinjavao *Svetu Sedmoricu*. U nebeskom Carstvu je dakle broj 7 temelj svega.

9. Kod velikih azijskih kulturnih naroda postojalo je uvjerenje, da *ustrojstvo ljudske zajednice na zemlji* mora biti udešeno prema ustrojstvu, kakovo je na nebu. Na nebu vlada jedan Bog, Središte i izvor svega. I na zemlji stoga treba da bude jedan vrhovni vladar, od kojega potječe sva vlast i sve dobro; on je Božji namjesnik, zemaljski bog. Njegov dvor treba da je sličan Božjemu. Kinezi su iza svog zida u tančine uredili sav život na dvoru i svu administraciju svog »Carstva Sredine« po načelima dvojno-petornog sistema, dodavši u nekim slučajevima broju 7 još i broj 12, koji u prirodnim pojavama također igra neku ulogu (ima n. pr. 12 mjeseci u godini). Iranci su bili slobodniji i manje shematični, jer su bili na razkršću velikih kultura i radi toga izvrgnuti moćnim utjecajima, kojima su i podliegali. Ali i kod njih su brojevi 7 i 12 bili važni u državnom i društvenom životu. Uloga broja 12 kod Perzijaca još nije dosta osvijetljena, no broj 7 poznat je kao fundamentalan. Od velikog kralja Darija I u VI. vijeku prije Krista bio je uvijek perzijski vladar okružen šestoricom prvih velikaša carstva, te s njima sačinjavao *zemaljsku sedmoricu* kao odraz Svete Sedmorice na nebu.⁵

10. A nemamo li nešto slično zabilježeno i o starom hrvatskom državnom i plemenskom ustrojstvu? Komu ovdje ne dolazi na pamet predaja o *petero braće i dvie sestre*, koji su po pripovijedanju Porfirogenetovu doveli Hrvate na jug, kao i ona druga kasnija predaja, po kojoj je u staroj hrvatskoj državi bilo 7 *banova*, koji su birali kralja, kad bi umro bez nasljednika, a te je banove biralo 12 *hrvatskih plemena* iz 6 velikaških rodova, a iz drugih 6 rodova bili su birani hrvatski župani. Historijska istinitost sadržaja tih dviju predaja u tom obliku kako ga one izriču, ne može se utvrditi historijskim vrelima, s kojima razpolazemo. Proti istinitosti ove druge donose što više Rački, Klaić i Šišić činjenice, koje ju opovrgavaju.⁶ Ali ipak samo njihovo postojanje svjedoči, da su stari Hrvati imali svoj posebni pojam o ustrojstvu države; pojam, kakova nema kod drugih Slavena, a ni kod ikojeg drugog evropskog naroda, a kakav eto nalazimo kod starih Iranaca.

⁵ Darije I. spominje svojih 6 doglavnika g. 520—519 pr. Kr. u velikom nadpisu u Bogostanu (Bagastana, Behistun, Bistun) u § 68., a u §. 69. naređuje: »Ovo govori kralj Darejavoš: Ti, koji ćeš poslije mene biti kralj, potomstvo tih muževa nagrađuj i štiti« (Weissbach, Die Keilinschriften der Achämeniden. Leipzig 1911; 69).

⁶ Rački, Documenta, n. 231, str. 486. — Klaić, Hrvatski bani za narodne dinastije. Vj. zem. ark. I, 71—72. — Šišić, Pov. Hrvata u vrijeme nar. vladara. Zagreb 1925; str. 653 (slika) i 672 bilj. 50. Teško da je izpravan Klaićev zaključak, kojega Šišić odobrava, naime da je taj podatak »očito udešen prema 7 izbornih knezova njemačkih«.

Bilo bi zanimljivo rješavati problematiku tih dviju starih hrvatskih predaja i funkciju brojeva 7 i 12 u državnom i plemenskom, ustrojstvu starih Hrvata, ali to nije lagan posao. Priedimo radije na izluštivanje prastare filozofske jezgre, koja se krije u hrvatskom brojenju i nazivanju dana u tjednu i u hrvatskim imenima 12 godišnjih mjeseci. U jednom i drugom slučaju već su obavljene potrebne predradnje i konačno rješenje ne će biti teško.

II. HRVATSKA IMENA DANA U TJEDNU

1. Svi znademo nazive 7 dana u tjednu, ali ih je malo koji opažaju, kakav se nesklad u njima krije, — nesklad ili zagonetka. Naziv »srieda« nije naime, bar se tako čini, na svom pravom mjestu. Srieda bi trebala da bude sredina tjedna, t. j. četvrti dan sedmice. Njemački »Mittwoch« doista je matematična sredina tjedna, jer Niemci počinju brojiti dane s nedjeljom, koja je prvi dan. Ponedjeljak im je drugi dan, utorak treći i onda dolazi sredina. Naš četvrtak im je peti dan, petak šesti, a subota sedmi. Dakle: 1, 2, 3 — srieda — 5, 6, 7. Kod nas Hrvata, kao i kod svih drugih Slavena, nije tako. Brojenje dana ne počinje se s nedjeljom nego od nedjelje. Prvi dan u tjednu nije nedjelja nego ponedjeljak, drugi je utorak (v'tor'j t. j. drugi dan), a onda odmah dolazi srijeda kao u njemačkom, premda to nije sredina sedmice, ako se počinje brojiti s ponedjeljkom. U tom naime slučaju pred sriedom imademo samo 2 dana, a poslije nje 4: četvrtak kao četvrti dan, petak kao peti, subotu kao šesti, a nedelju kao sedmi dan. Dakle: 1, 2 — srijeda — 4, 5, 6, 7. A to je ili očividni nesmisao, slipeo i nerazumno nasljedovanje Niemaca, ili je hrvatsko i općeslavensko brojenje izgrađeno po drugom sistemu.

2. Problem slavenskih naziva dana u tjednu nastojali su riješiti najprije glasoviti slavist Franjo Miklošič prije pol stoljeća i zatim prof. Petar Skok prije 17 godina.⁷ Miklošič je ustanovio, da su slavenski nazivi dana sedmice posve kršćanski. U njima nema ni traća utjecaju poganske grčko-rimske nomenklature, po kojoj je svaki dan posvećen jednome od 7 deificiranih planeta niti je u njima sačuvan bilo kakvi spomen na starija poganska domaća božanstva kao n. pr. kod Niemaca. Slavenski nazivi nastali su poslije krštenja. Upotrebljavanje brojčanih imenica za označivanje triju dana, t. j. utorka, četvrtka i petka, nastalo je po Miklošiču pod utjecajem službenih naziva Crkve, koja u liturgičnoj uporabi nije htjela prihvatiti poganska planetarna imena nego se radije poslužila brojevima (feria secunda, tertia i t. d.)

Samo kod sedmog i prvog dana učinila je Crkva iznimku: za sedmi dan zadržala je iz poštovanja prema Starome Zavjetu hebrejsko ime davši mu latinski oblik »sabbatum«, a prvi dan postao je na spomen uzkrsnuća Isusova blađdanom i bi prozvan

⁷ Miklošič. Die christliche Terminologie der Slaven. Denkschriften der Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. v. XXIV, 1876, 19. — P. Skok, La semaine slave. Rev. d. Et. slaves, V, 1925, 14—23; Les noms des jours de la semaine. L. c. VIII. 1928, 87—88.

danom Gospodnjim, dies dominica ili jednostavno »Dominica«, grčki Kyriakê. Slaveni su od Crkve preuzeli naziv za subotu, a dan Gospodnji su nazvali »nedjeljom, — danom, u koji se ne radi. Staroslavenski nosni izgovor »sobota«, od čega se razvio naš oblik subota, nastao je po sudu Miklošičevu pod utjecajem njemačkoga »Sambaz«, a i slavenska »srijeda«, kaže on, nije drugo nego slobodno prevedeni njemački »Mittwoch«.

3. Prof. Skok je u glavnom prihvatio Miklošičeve zaključke, samo svodi u prave granice njegovu pretjeranu sklonost, da vidi njemački utjecaj i ondje, gdje ga nema. Tako n. pr. kajkavska »sobota« potječe od latinskoga »sabbata«, koji se upotrebljavao u akvilejskom patrijarhatu, a štokavska »subota« je nastala od pučkog balkanskog latinskog izraza »sambata«. Srednji dan u tjednu zvali su i nekadanji Veljoti na otoku Krku »misedma« (media hebdomas, sredina tjedna), a izraz postoji i u nekim talijanskim dialektima, te su prema tomu mogli i Niemci i Slaveni svoj naziv preuzeti od Latina. Prof. Skok je osim toga iznio više vrlo zanimljivih opažanja o nazivima tjednih dana kod Madžara, Albanaca i romanskih naroda. S pravom primjećuje, da već sam naziv ponedjeljak za dan po nedjelji svjedoči, da je nedjelja bila smatrana najglavnijim danom u tjednu. A to opet potvrđuje Miklošičev zaključak, da su ti nazivi kršćanskog podrijetla. Osobito je važno Skokovo otkriće (l. c. VIII, 87—88), da čakavci u Trogiru, Kaštelima i na otocima Šolti, Braču i Visu ponedjeljak ne zovu ponedjeljkom nego prvim danom (*Prvidan* u Kaštelima, *providan* u Trogiru, *parvi dan* na Visu). Jasno je, da je oblik »prvi dan« stariji od naziva »po-nedjeljak«, koji već predpostavlja, da je kršćanska svijest o nedjelji kao blagdanu tako razviena i jaka, da se i dan poslije nedjelje smatra više kao neki njezin nastavak negoli prvi dan celoga tjedna. Da je taj čakavski način nazivanja tjednih dana vrlo star, upravo prastar, svjedoči, kako ističe Skok, trogirsko ime *utóri* za utorak, jer je to još čisti i kao okamenjeni staroslavenski pridjev *v'tor'j*, t. j. drugi.

4. Iz svega, što su o nazivima dana u tjednu učeno napisali Miklošič i Skok, dadu se izvesti dva dalekosežna zaključka, jedan značajniji od drugoga. Prvo: ako su slavenski nazivi tjednih dana nastali odmah poslije krštenja, kako je ustanovio Miklošič, pod utjecajem latinske Crkve i to stare Salonitanske, kako dokazuje Skok, onda sledi, da su ti nazivi izkonski hrvatski, sačinjeni u središtu stare hrvatske države, a ostali Slaveni primali su ih postepeno zajedno s krštenjem pod utjecajem hrvatske kršćanske kulture. Drugi zaključak iz Miklošič-evih i Skokovih iztraživanja, kad bi bio izpravan, ne bi bio laskav ni za Hrvate ni uobće za Slavene. Radi se o nesretnoj sriedi. Ni Skok ni Miklošič nisu riješili dvie zažonjetke: 1. Zašto su Slaveni, odnosno stari Hrvati, počeli brojiti dane od nedjelje, a ne od subote, kako čini Crkva, jednako grčka kao i latinska, a ujedno i drugi evropski narodi? — 2. Kako su mogli svoj treći dan nazvati sredinom

sedmice mjesto četvrtoga? Skok misli (l. c. V, 21), da slavenski nazivi, kako su doprli do nas, nisu nastali u isto vrijeme i na istom mjestu nego pod utjecajem djelomično crkvene prakse, a djelomično drugih nepoznatih naziva. Za primjer navodi albanske nazive, u kojima su neka imena uzeta iz poganske grčko-rimske nomenklature, neka iz kršćanske, a neka ostaju zašifirana. Primjer je doduše uvjerljiv, ali kod Albanaca nema takova nesmisla, kakav je, činilo bi se, slavenska srieda. Ako je ona doista nastala pod njemačkim ili veljotskim utjecajem i jednostavno preuzeta iz crkvenog običaja brojiti dane od subote, kako su skloni iz nužde prihvatiti Miklošić i Skok, onda bi njezino stavljanje na slavenski treći dan mjesto četvrtoga donekle svjedočilo, da su oni, koji to prvi učinili, bili na dosta niskom stupnju kulture ili bez osjećaja za nesklad. Nisu bili kadri opaziti ni to da je nesmisao nazivati sredinom tjedna dan, koji to po njihovom vlastitom brojenju nije.

5. Na sreću Miklošićevo i Skokovo rješenje dviju gornjih zašifiranih riječi nije izpravno, premda se odgovor pametniji od njihova nije ni mogao dati u doba, kad su oni pisali. No nekako u isto vrijeme, kad se prof. Skok trudio, da riješi problem slavenskih naziva tjednih dana, postavio je de Saussure hipotezu, da grčko-rimska nomenklatura dana u tjednu, a s njom i današnji romanski, a djelomično i germanski nazivi, potječu posredovanjem Sirije iz prastarog kinesko-iranskog dvojno-petornog filozofskog sistema, iz njegovog kozmogonijskog sedmornog niza deficiiranih planeta.¹ Saturn je središte, praznina i svrha svega, početak i svršetak. Iz praznine proizlaze 2 antitetična principa, čiji su simboli sunce i mjesec. Zato je dies Solis, kršćanska nedjelja, prvi dan, a dies lunae (tal. lunedì) drugi dan. Zatim dolaze dani posvećeni božanstvima, koja predstavljaju četiri osnovne miene i 4 strane svijeta: dies Martis, dan juga, treći dan; dies Mercurii, dan sjevera, 4. dan; dies Jovis, dan iztoka, 5. dan; dies Veneris, dan zapada, 6. dan i kao završetak dies Saturni, 7. dan; n. pr. engleski Saturday. To je dan počinka, — kod Židova subota. Ali na zapadu uopće nisu razumjeli dvojno-petornog karaktera tog sedmornog niza božanstava. Evropljani u sedmici dana donešenoj iz prednje Azije i u sedmici s njom vezanih božanstava nisu vidjeli ni posebnoga simbolizma niti ikakova dubljega značenja. Njima su svi dani osim prvoga bili jednaki. Pogotovo je crkvenim liturgistima bio tuđ poganski orijentalni simbolizam. Oni su se, kako smo vidjeli, zadovoljili jednostavnim brojevima, učinivši iznimku samo s prvim danom i sa starozavjetnom subotom. Ako je ponegdje narod matematičnu sredinu dana u tjednu, t. j. 4. dan, nazvao sredinom sedmice, »misedma«, »Mittwoch«, to su učinili, da izbjegnu monotoniji brojenja ili s kojeg drugog nesimboličnog razloga. I to im je bila sva originalnost.

6. Promotrimo li pak hrvatska imena dana u tjednu u svjetlu dvojno-petornog nazora na svijet, odmah se sam od sebe razrje-

¹ de Saussure, J. As. CCIV, 1924, 359—360.

šuje njihov gordijski čvor, a zagonetna srieda postaje ključem za rješenje problema, zašto su Hrvati počeli brojenje dana ne od subote nego od nedjelje. Hrvatska srieda je posve ispravno sredina onih dana, koji su nazvani po brojevima: 1, 2 — srijeda — 4, 5. Ona je sredina petorke dana, koji su poredani po načelima petornog sustava, t. j.: središte okruženo sa 4 osnovne miene: 2 jake i 2 slabe. Dva dana, koja su izvan petorke i imaju svoja posebna imena, t. j. subota i nedjelja, označuje 2 oprečna prauzroka: slabi i jaki, nesavršen i savršen. A to su u našem slučaju Stari Zavjet (subota) i Novi Zavjet (nedjelja). Na tom su mjestu u pogansko doba bila po svoj prilici imena dana posvećenih Mjesecu i Suncu, simbolima i organima dvaju antitetičnih principa. U narodnim pjesmama doista imade još tragova kultu sunca u nedjelju. Dani pak petorke nosili su možda imena 5 planeta kao i u grčko-rimskoj nomenklaturi.

Kako vidimo hrvatski nazivi dana u tjednu sastavljeni su točno po kalupu staroiranskog dvojno-petornog filozofskog sustava. Nema tu ni traga bilo njemačkom bilo veljotskom utjecaju nego se jedino snažno zapaža i dejno djelovanje Crkve. U samom izraživanju novog kršćanskog nazora na svijet i u preinačivanju poganskih imena tjednih dana, pokazali su stari Hrvati neobičnu samostalnost i originalnost. Od Crkve su preuzeli samo ime »subota«, a sve drugo su prilagodili svome vlastitome načinu mišljenja i izražavanja. A to je znak zrelosti i visoke kulture.

Drugi i još snažniji dokaz, da su stari Hrvati bili posve prožeti zasadama staroiranskog dvojno-petornog filozofskog sustava, nalazimo u hrvatskim imenima 12 godišnjih mjeseci. I kod njih je neobično dosljedno i savršeno proveden staroiranski način mišljenja i prosuđivanja prirodnih pojava i godišnjih miena.

III. HRVATSKA IMENA 12 MJESECI

1. O hrvatskim narodnim imenima mjeseci pisali su znanstvene rasprave Fr. Miklošič, T. Maretić i Fehim Špaho, a manje no odlične priloge i zapažanja prije nekoliko godina u časopisu »Hrvatski jezik« T. Matić, Stj. Ivšić i don Juraj Dulčić.⁹ Kad su u nedavnoj prošlosti državne vlasti nastojale iz škola iztisnuti hrvatske narodne nazive mjeseci i zamieniti ih latinskima, te se bio našao i jedan ministarski izaslanik, koji je na ispitu zrelosti u jednoj našoj školi posve ozbiljno tvrdio, da su narodni nazivi

⁹ Miklošič, Die slavischen Monatsnamen. Denkschriften d. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Kl. XVII. Wien 1868. — T. Maretić, Narodna imena mjesecima. Nast. Vj. V., 1897. — Narodna imena mjeseci. Kal. Bošković, 1920. — F. Špaho, Naši narodni nazivi mjeseci u turskim kalendarima iz XVII. vieka. Glasnik zem. muz. u B. i H., XLII. Sarajevo 1930, 185—205. — Narodni nazivi mjeseci. Napredak kalendar za 1935. — »Hrvatski jezik«, I. Zagreb 1938—1939; Hrvatska narodna imena mjeseci; str. 13—15 (Dr. T. Matić); 15—16 (Stj. Ivšić); 60—61 (don Juraj Dulčić: Imena mjeseci u Bružu na otoku Hvaru); 67—68 (odgovor S. I. na upit: Zašto rujan tumačiti od rjuti, revati kad imamo 'rujno vino' u tom mjesecu?).

mjeseci nove, nepotrebne kovanice, ustao je na njihovu obranu dr. T. Matić. Evo nekih njegovih misli o njihovu postanku i o njihovoj starosti: »U slavenskih naroda, kaže učenik pisac, razvio se i ustalio u nazivima mjeseci običaj, koji ne bismo očekivali: Slaveni zapadne, latinske crkve upotrebljavaju za mjesece narodna imena, a Slaveni istočne crkve — *latinska*... Hrvatska narodna imena mjeseci zbilja su u pravom smislu narodna, jer su po svojem značenju mogla nastati samo u narodu, koji živi u prirodi i s prirodom. Iako stručnjaci kod ovoga ili onoga mjeseca još nisu posve pouzdano na čistu o podrijetlu imena, opet ne može biti sumnje, da su hrvatska imena mjeseci rezultat motrenja vremenskih mienaa i pojava u prirodi (u životu bilja i životinja), što nastaju u pojedinim mjesecima'. . . Osim nekih još starijih potvrda za pojedine mjesece, posvjedočena su hrvatska narodna imena za sve mjesece od početka do kraja godine u hrvatskih pisaca već počevši od osvita XVII. vieka, a ta svjedočanstva potječu i iz primorskih strana i iz unutrašnjih krajeva (Bosna, Slavonija). U muslimanskim kalendarima iz Bosne bilježe se hrvatski nazivi mjeseci i ranije već od polovice XVI. vieka. No da su narodna imena mjeseci još mnogo starija od tih historijskih svjedočanstava i da sežu u davnu slavensku prošlost dokazuju narodni nazivi mjeseci u češkom, poljskom i slovenskom jeziku, koji su također nastali prema vremenskim mienama i pojavama u prirodi, a neki su od njih posve isti kao kod nas, samo se — u prvom redu zbog razlike klimatskih prilika — ne upotrebljavaju uvijek za iste mjesece. . . S obzirom dakle na to, veli dr. Matić, što su hrvatska narodna imena mjeseci nastala u davnoj davnini — ne samo hrvatskoj nego i slavenskoj uobće — i kroz vjekove se kod nas sačuvala sve do naših dana, bila bi šteta, da ta stara baština hrvatskoga jezika propadne« (l. c. str. 13—15).

2. Tim riečima našega dičnog akademika može se dodati samo još to, da su ti nazivi mjeseci stariji od imena dana u tjednu i da potječu iz doba, kad su iranski Hrvati svoje neslavenske pojmove i misli počeli izricati slavenskim riečima. Promotrimo li naime ta imena u svietlu staroiranske kozmologije, čudit ćemo se, kako su u savršenom skladu sa zasadama staroiranskog dvojno-petornog filozofskog sustava. Držimo li na umu te zasade, shvatit ćemo sistematsku međusobnu povezanost pojedinih imena i njihovo pravo značenje, a ne će nam biti teško odgonetnuti i pravi smisao onih naziva, koji su dosada bili nerazumljivi, kao n. pr. veljača ili sporni, kao n. pr. prosinac.

Vidjeli smo, da je glavna i osnovna zasada dvojno-petornog sustava pojam o nepomičnom središtu, oko kojega u kružnom zbivanju dva oprečna prauzroka, jaki i slabi, naizmjenice prouzrokuju 4 osnovne oprečne miene, 2 jake i 2 slabe ($1+4+2=7$). Primienimo li to na godišnji ciklus promjena u prirodi, koje nastaju oko nepomične zemlje pod izmjeničnim utjecajem sunca i mjeseca, dobivamo 4 oprečna godišnja doba, od kojih svako traje

3 mjeseca. Bit će dakle svega 12 mjeseci, od kojih će 3 imati značaj rađanja i rasteња topline i s njom vezanih pojava; 3 značaj punine, zrelosti, napona na svakom području; 3 obilježja opadanja, slabljenja, i t. d.; 3 napokon oznake podpunog pomanjkanja životvorne topline i njezinih blagodati. Oprečna su stanja najizrazitija na stožernim skrajnostima: dva stalna u doba dvaju oprečnih solsticija, — ljetnog, kad je sunce najviše na obzorju, 21. VI. i zimskog, kad je najniže, 21. XII., te dva prelazna i promjenljiva u razdoblju ekvinokcija ljetnog, 21. II. i jesenskog, 23. IX. Te stožerne skrajnosti ujedno označuju po duhu sistema početke pojedinih godišnjih doba i njihovih mjeseci. *Prolječni ekvinokcij, kad je dan postao jednak noći, početak je godine; ljetni solsticij je vrhunac toploga, svietloga, bogatoga godišnjeg doba; jesenski ekvinokcij, kad je noć opet dosegla duljinu dana, početak je hladnog, vlažnog, siromašnog godišnjeg doba, a zimski solsticij mu je vrhunac.*

3. Da su Hrvati u početku doista počimali godinu o proljetnom ekvinokciju, osvjedočit ćemo se, ako isporodimo današnje Hrvate s današnjim Perzijcima. Perzijci još i danas slave Novu Godinu na proljetni ekvinokcij, 21. III. i na taj dan pale vatru i preko nje skaču. Na razne načine očituju radost, što je prestala zima. Za taj svršetak zime imaju i posebni izraz; zovu ga *v a z m a*. A da su i stari Hrvati radili to isto i o vazmu započimali novu godinu, svjedoči hrvatsko ime *v a z a m* za uzkrski u nekim krajevima uzkrski kriesovi, vazmene vatre, vazmenice, kajkavske vuzmice. I *vazam* i *vatra* su staroiranske rieči: — *vazma*, *atar*, *atra*.¹⁰ A činjenica, da o vazmu, t. j. na svršetku zime i na početku proljeća, i kršćanski Hrvati i muslimanski Perzijci još 13 stoljeća nakon toga, što su predi jednih i drugih napustili staru iransku vjeru, pale vazmene vatre, pokazuje, da su to kod starih Iranaca bili vrlo svečani i popularni vjerski obredi. Avesta, svete staroiranske knjige, s jedne strane, a predmet svetkovanja Uskrsa s druge, otkrivaju nam tajnu tih obreda. Iz Aveste doznajemo, da je Vatra (Atar) bila smatrana *sinom Ahura Mazde*. U uvodu u »Jasnu« ponavljaju se stihovi: »Vatru, *sina Ahura Mazde*, tebe, o Vatro, *sine Ahura Mazde*, da ti udovoljimo, častimo te i slavimo, ublažujemo i hvalimo.«¹¹ Kršćanski pak Uzkrski slavi se na spomen uzkrsnuća iz mrtvih Isusa Krista, *Sina Božjega*. A blagdan se slavi baš na koncu zime, prve nedjelje nakon prvog punog

¹⁰ Desmaison, Dictionnaire Persan-Français, IV, 210: Vazma=fin de l'hiver; konac zime. — Vatra=atar. Miklosich Franz, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886, str. 376 (samo što on krivo dopušta, da je možda rieč vatra došla k Slavenima posredovanjem Turaka. Isto tako krivo tumači rieč vazam, misleći da je nastala poput rieči mesopust i da znači »uzmi meso« nakon korizmenog posta).

¹¹ »Den Atar, den Sohn des Ahura Mazdah, — dich, o Atar, Sohn des Ahura Mazdah, — (woilen wir) unter Zufriedenstellung verehren und preisen und befriedigen und loben...« (Wolff Fritz, Avesta, die heiligen Bücher der Parsen. Strassburg 1910, 3 i 4). O Avesti vidi br. 1 prošlogodišnjeg »Života«, str. 10.

mjeseca poslije proljetnoga ekvinokcija. O srodstvu dakle hrvatskih vazmenih *kresova* i starog iranskog kulta vatre na svršetku zime, ne može biti sumnja. Iz toga sliedi u jednu ruku, da su prvotni Hrvati doista bili Iranci, a ne Slaveni, a u drugu, da su i nakon dolazka u novu domovinu i nakon primanja kršćanstva sačuvali baštinjenu sviest, da s proljetnim ekvinokcijem počinje nova godina. Potanje promatranje imena pojedinih mjeseci uvjerit će nas, da su zajedno s tom sviešću baštinili i staru iransku sklonost promatrati i sređivati prirodne pojave po načelima dvojno-petornog sustava.

4. O vazmu, na svršetku zime, *zazeleni se trava*. To je prva radosna pojava u prirodi. Zato se prvi mjesec zove *travanj*. A ne zaboravimo, da *zelena boja* označuje *iztok sunca*! Drugi je mjesec *svibanj*, kad se zazeleni i procvate sviba, koja je veća od trave i za svoj razvoj treba više topline i svjetla. Treći je proljetni mjesec *lipanj*. A nije li bujna lipa živa slika punine života? U Poljskoj i na nekim drugim područjima nekadanje Biele Hrvatske, lipanj se zove *crvenim* mjesecom, a crvena boja je simbol juga. No i sama lipa sa svojim žučkasto-crvenim cvjetovima dobro označuje puninu sunčanog žara, ljetni solsticij. Pripazimo li na veličnu rasta tih biljnih simbola proljetnih mjeseci, opazit ćemo zanimljivu gradaciju u smjeru ljetnog solsticija: *sitna trava*, *osrednja sviba*, *velika lipa*. Kolike li oštine opažanja i pjesničke ljepote izražavanja dubokih filozofskih pojmova i misli! Sličnu duhovitost i dosljedno primjenjivanje dvojno-petornog sistema, očituju i imena ostalih mjeseci.

Ljeto je vrhunac sunčane snage i punina života u prirodi. A ne označuju li vrlo dobro imena ljetnih mjeseci taj dinamizam prirode, ljudi i životinja? *Srpanj*, simbol žetve i blagostanja; *kolovoz*, radosno spremanje dobivene ljetine; *rujan*, punina životnosti u životinjskom carstvu, kad se životinje pare, opojno revu i prenose život na nova pokoljenja. A osvrnemo li se unatrag na imena svih 6 mjeseci jakog godišnjeg doba, opet ćemo opaziti značajnu i duhu sistema podpunu prilagođenu postepenost: pripravna proljetna faza obilježena je *biljnim* imenima, ljetna kulminacija predpostavlja *ljudski* napon snage i djelatnosti, a ime zadnjeg ljetnog mjeseca odnosi se na *životinjski* dinamizam!

S *jesenskim* ekvinokcijem (23. IX.) najedanput nastaje u prirodi preokret. Mjesto aktivnog, toplog, bogatog, vedrog i suhog godišnjeg doba nastaje pasivno, studeno, siromašno, tmurno i vlažno. Mjesto liepog, stalnog i u glavnom pogodnog vremena, nastaje ružno, promjenljivo, varavo i po zdravlje neprijatno. Prevladavaju *biela boja*, boja zapada (blieda lica, bieli vlasi, sumorna starost) i *tamna ili crna*, boja sjevera, noći, ranjenih srdaca, grješnih duša, smrti. To se točno prema sistemu očituje i u nazivlju *jesenskih* i *zimskih* mjeseci. *Listopad*: mjesec polaganog umiranja, simbol staračkih slabosti, kad ispadaju vlasi i zubi, gasnu oči, drvo života gubi svoj ukras. *Studeni*: takav doista i

jest! *Prosinac*: pojavljaju se prosjaci, a i iste plašljive ptičice dolaze kljuvati na prozore. *Prosinac* je nastao od glagola *prostiti*, a ne od *prosinuti*, kako je mislio Rešković. Upravo to ime za mjesec zimskog solsticija, kad je sunce najniže na obzorju, neobično je karakteristično. De Saussure, koji nije znao, da Hrvati imaju mjesec *prosinac*, ovako prema zasadama dvojno-petornog sistema karakteriše zimski solsticij: »Zimski solsticij je zaista absolutna ništica; on dozivlje ideju glada i praznine.«¹² A je li bilo moguće tu ideju zornije izraziti negoli je izriče ime *prosinac*? Što je prosjak u ljudskom društvu, to je među mjesecima onaj, kojega je snašla zla sreća, da u njemu životvorno sunce gotovo zamre. To nam ime »*prosinac*« ujedno otvara pogled u dušu starih Hrvata. U jednu ruku otkriva nam, da su oni smatrali najvećom nesrećom spasti na prosjački štap, a u drugu, da su imali razumjevanja za biedu takovih nesretnika i rado ih pomagali. U svakom slučaju ime *prosinac* vrlo je dobro odabrano, da izrazi opoziciju zimskog solsticija prema ljetnom u isti mah i u prirodi i u ljudskom društvu. I kod imena jesenskih mjeseci postoji postepenost u smjeru zimskog ekvinokcija, ovaj puta *silazna* od razine jesenskog ekvinokcija sve na niže do zimske ništice.

Uzlaznu gradaciju od ništice sve na više prema razini proljetnog ekvinokcija odaju imena *zimskih* mjeseci: *siečan*, *veljača*, *ožujak*. U *siečnju*, koji je najbliže solsticiju i vrhuncu zime, još vlada takova studen u prirodi, da je treba ublaživati umjetnom vatrom. Drveće je od pomanjkanja sunčane topline tako zamrlo, a sniega je toliko obilje, da je baš u tom mjesecu najpogodnije vrijeme za sječu i dovoz ogrjevnog i građevnog drvenog tvoriva. U *veljači* već nastupa promjena. Ima i po koji topliji dan, kad snieg kopni, a led se topi. Vrieme nije više onako stalno kao u *siečnju*. Zašto se pak taj mjesec zove »*veljača*«, ne zna nitko od naših pisaca. Maretić kaže: »Ime je *veljača* i danas još zagonetno« (kal. Bošković). Jest, zagonetno je za one, koji samo na štokavštinu ograničuju svoje istraživanje ili misle, da je Vuk Stefanović Karadžić jedini izvor jezičnog znanja. Poznato je, da u kajkavštini, napose slovenskoj, imade još vrlo starih rieči i oblika, koji su u ostalim živim slavenskim jezicima već izašli iz porabe. Otvorimo li Wolfov »Slovensko-nemški slovar« (II, 755), naći ćemo glagol, od kojega je potekla imenica *veljača*, te će nam i njezino značenje postati odmah jasno. »*Vehljati*« u slovenskom znači: 1. mahati (*wehen*); 2. kolebati se (*schwanken*); pridjev »*vehljav*« znači: hirovit (*wankelmutig*), kolebljiv, promjenljiv (*schwankend*), slab (*schwach*). Nema sumnje, da su nekoć taj glagol imali i Hrvati, ali se izgubio iz uporabe, no trag mu je ostao u imenu *veljača* ili kako kaže Jambrešić u svom kajkavskom rječniku: *veljak*. *Veljača* je dakle ime promjenljivog, hirovitog mjeseca. Da je dosta tako, svjedoči i sam narod, kad u nekim

¹² »Le solstice d'hiver est en effet le zéro absolu; él évoque l'idée de famine et de vide« (J. As. 1920, 79 bilj. 3).

krajevima govori: Veljača prevrtača! I u životinjskom svijetu budi se tada nakon snenog mirovanja životna običnost. U Bosni kažu: Veljače, mačje derače. Ono, što je u rujnu prestalo, počinje se opet javljati, ali još na neugodan način. U poredbi sa siečnjem veljača je doista mjesec, u kojem počinje miena u smjeru proljeća. Ožujak označuje daljnji stepen toga približavanja proljeću i proljetnom ekvinokciju. U tom mjesecu čini se na mahove kao da je već nadošlo proljeće. Tu i tamo nikne cvieće, a mjestimice se zazeleni i trava. No prevario bi se, tko bi povjerovao. Iznenada dune hladni vjetar i zavije vijavica. Veljača je prevrtljiva, ali još postojano hladna, dok ožujak često laže, navieštajući prije vremena proljeće. Odatlo mu i ime. Ožujak potječe od starijega l'žujk, laži jak, lažljivac. Stari bosanski pisci ga i zovu lažak, a narod u zap. Bosni i juž. Hercegovini još uvijek govori: Lažak laže, travu kaže, sniegom maže. Time je i najbolje razjašnjeno pravo značenje ožujka.

Značajno je i to, da ta dva zadnja zimska mjeseca imaju imena, koja su uzeta sa područja ćudoređa. Hiroovitost, nepostojanost i lažljivost su krupni nedostaci ljudskog značaja. Don Jure Dulčić je zabilježio, da puk u Dalmaciji pojam veljače veže sa ženskom prevrtljivošću, jer je to jedini mjesec, koji nosi žensko ime. A ožujak, kako smo vidjeli, i nije drugo nego lažak. I ta su imena posve u duhu dvojno-petornog sustava, jer su ga stari primjenjivali i na područje vjere i morala, a ne samo na prirodne pojave. Trebalo je, da u nomenklaturi mjeseci bude zastupano i to duhovno područje. I tako su imena uzeta u blago proljeće iz milog bilinskog carstva, u ljetu iz ljudskog i životinjskog dinamizma, u jeseni jedno je opet bilinsko, izraz pjesničke melankolije, drugo je meteorološko, a treće je u vezi sa bolnim socijalnim problemom biede, neimaštine, prosjačenja. Siečanj je nalije veseloga srpnja, a veljača i ožujak su duhovite moralne pouke. Tako bi htio biti sličan prirodi, kakova je u ta dva mjeseca?

Napokon s proljetnim ekvinokcijem nastaje opet vazam, svršetak zime i početak novog godišnjeg ciklusa. Sunce se diglo do ekvinokcijalne razine i počinje se sve više uspinjati. Dan je sve dulji, a noć, u kojoj je gospodar mjesec, sve kraća. »Tko bi gore, eto je dolje, a tko dolje, gor' ustaje« (Gundulić). Moć tmine, smrti, crne biede, studeni, slabosti i laži skršena je. Sunce, svjetlo, toplina, poštenje i istina opet pobjeđuju i donose sve veću puninu života, blagostanja i sreće. Nakon tmurne zimske boje ponovno se javlja zelena i s travnjem započinje nova godina. Točno po starom iranskom dvojno-petornom sustavu!

* * *

Promotrivši tako u svjetlu starog iranskog dvojno-petornog filozofsko-teološkog sustava hrvatske narodne nazive 12 godišnjih mjeseci i 7 tjednih dana, moramo priznati i zaključiti, da su ta

imena ne samo tragovi nego i savršeni primjeri i proizvodi te prastare životne mudrosti. To su vrlo duhoviti sustavno poređani ideogrami, koji jednom riečju i slikom obuhvataju i izriču obilati sadržaj. Mogu se mjeriti s najuspjelijim hieroglifima i ideogramima starih egipatsko-azijskih visokih kultura. Grčki, romanski i germanski nazivi tako se razlikuju od njih kao imitacija od originala ili kao nezgrapni krpež od skladne i neokrnjene cjeline. Ovo posljednje napose vrijedi za rimsku nomenklaturu mjeseci. Da počaste Julija Cezara i njegovog nećaka imperatora Augusta, nazvali su sedmi mjesec Julius, a osmi Augustus, ali mjesto da onda prijašnja brođčana imena izpuste, samo su ih pomakli na sljedeće mjesece. I tako se još danas deveti mjesec naziva sedmim (september), deseti osmim (october), jedanaesti devetim (november), a dvanaesti desetim (december). Takovom anomalijom ne bi bila slavenska srieda, sve kad i ne bi bila na svom pravom mjestu. Čast akademikima Matiću i Ivšiću, što su u svoje doba uzeli u zaštitu hrvatska narodna imena mjeseci!¹² To je velika kulturna baština iz najstarijega doba hrvatske narodne prošlosti.¹³ Njihova sustavna skladnost i povezanost odaje zamjernu filozofsku i pjesničku nadarenost hrvatskog naroda i njegovu znatnu kulturnu zrelost. Došavši Hrvati u kontakt s rimskim imperijem i s katoličkom objavljenom istinom nisu se servilno podali njihovim utjecajima. Što je bilo bolje od njihova, rado su prihvaćali, ali su sve prilagođivali svojoj narodnoj osebnosti. To očevidno pokazuju ti nazivi mjeseci zajedno s imenima dana u tjednu. Ta dva narodna nazivlja su dvostruko genealoško stablo, koje vodi do prvih iranskih otaca i prvih slavenskih matera, od kojih potekoše današnji Hrvati. To je kao neka plemićka diploma i trajna svjedočba prvotne kulturne zrelosti Hrvata. Uz latinske povelje Muncimira i Trpimira, uz svetu i umjetničku krstionicu Višeslava, to su najstariji narodni spomenici častne hrvatske prošlosti. Oni potječu čak iz razdoblja dolazka Hrvata na jug i primanja kršćanstva. Treba ih dakle čuvati i cijeniti kao dragocjenu baštinu i veliko narodno blago.

Stj. Krizin Sakač D. I

¹² Prof. Stj. Ivšić je tada mimogred iznio vrlo dobar prijedlog, naime da se u praksi kod važnijih datuma, koji mogu interesirati strance, u zaporedi doda rimski broj mjeseca, n. pr.: 26. studenoga (XI.) 1942. To je osobito važno za časopise i novine, što se šalju u inozemstvo, jer inače bibliotekari ne mogu odgonetnuti, koji broj su dobili.

¹⁴ Na veliku starost imena mjeseci smjelo bi se možda zaključiti i o datle, što u njima nema ni traga kršć. utjecaju.